

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

УСТАНОВА АДУКАЦЫИ
«ГРОДЗЕНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ»

Рэҳа мінуўшчыны

Зборнік навуковых артыкулаў
Студэнцкага навуковага таварыства
факультэта гісторыі і сацыялогіі
ГрДУ імя Я. Купалы

Гродна
ГрДУ імя Я. Купалы
2011

УДК 93/94

ББК 63.3(0)

Р 96

Рэдкалегія:

А.С. Горны, старшина СНТ факультета гісторы і сацыялогіі ГрДУ імя Янкі Купалы;

А.М. Загідулін, кандыдат гістарычных навук, намеснік дэканана па навуцы факультета гісторы і сацыялогіі ГрДУ імя Янкі Купалы;

А.І. Мялецка, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры ўсеагульной гісторыі ГрДУ імя Янкі Купалы.

Рэцэнзенты:

Нечухрын А.М., доктар гістарычных навук, прафесар (ГрДУ);

Сцяцкевіч П.Т., кандыдат гістарычных навук, асістэнт (ГДАУ).

Рэкамендаўана Саветам факультета гісторы і сацыялогіі ГрДУ імя Янкі Купалы.

Отпечатано в ООО «КолоритПак». Лиц. №02330/0494260 от 19.05.2009г. Зак. №14, тираж 24 экз.

Рэха мінуўшчыны : зб. навук. арт. / рэдкал.: А.С. Горны [і інш.]. – Гродна: ГрДУ імя Я. Купалы, 2011 – 283с.

У зборніку прадстаўлены навуковыя артыкулы студэнтаў факультета гісторы і сацыялогіі ГрДУ імя Янкі Купалы, а таксама студэнтаў гістарычных факультэтатаў БДУ і БрДУ імя А.С. Пушкіна, у якіх асвятляюцца актуальнаяя проблемы айчыннай і ўсеагульной гісторыі, утым ліку пытанні археалогіі, гендернай гісторыі і гістарычнага краязнаўства. Адрасавана навуковым супрацоўнікам, выкладчыкам сярэдніх і вышэйшых навучальных установ, аспірантам, магістрантам, студэнтам, усім, хто цікавіцца гісторыяй.

УДК 93/94

ББК 63.3(0)

© Установа адукацыі

«Гродзенскі дзяржаўны

універсітэт імя Янкі Купалы», 2011

- // Do, ut, des- dar, pochówek, tradycja. Funeralia lednickie, spotkanie 7 (red. Wojciech Dzieduszycki, Jacek Wrzesiński). – Poznań, 2005. – S. 269 – 291.
20. Rębkowski, M. Chrystianizacja Pomorza Zachodniego. Studium archeologiczne / M. Rębkowski. – Szczecin, 2007. – 278 s.

Навуковы кіраунік – Г.М. Семяничук, кандыдат гістарычных навук, дацэнт.

УДК 929.652(476.6)

А. В. Караб
(Гродна, ГрДУ імя Янкі Купалы)

ГРАШОВЫЯ СКАРБЫ НА ГРОДЗЕНЩЫНЕ

Статья посвящена слабо изученной теме монетных кладов. Автор анализирует архивную информацию о монетных депозитах, открытых на Гродненщине до начала XX века и показывает определяющую роль Гродненского губернского статистического комитета в деле сохранения и описания находок монетных кладов.

Манетны скарб – гэта грашовая сума, выключаная з абарачэння і схаваная ў патаемным месцы (часцей за ўсё закапаная ў зямлі). У мінулым гэта звычайны спосаб захавання грошай, якім карысталіся найчасцей у неспакойныя часы.

Манетны скарб з'яўляецца гістарычным помнікам, які дае магчымасць вызначыць склад грашовага абарачэння, уяўленне пра грашовыя і вагавыя сістэмы ранейшых часоў. Даследаванне скарбу пачынаецца з вызначэння яго ўтрымання і даты схавання, якая прымаецца за дату эмісіі самай малодшай манеты ў скарбе. Далейшыя навуковыя даследаванні праводзяцца нават не на адным знайдзеным манетным скарбе, яны заснаваныя на навуковым вывучэнні і аналізе шматлікіх скарбаў у спалучэнні з тапаграфічнымі дадзенымі і пісьмовымі крыніцамі. Правільнае вывучэнне дазваляе ўзнавіць заканамернасць і інтэнсіўнасць грашовага абароту, узровень развіцця і асноўныя накірункі эканамічных, палітычных і культурных сувязяў розных дзяржав.

Беларусам са скарбамі пашанцавала: наша краіна лічыцца адной з самых багатых на іх у Еўропе, бо тут праходзілі гандлёвыя шляхі – і з поўначы на поўдзень, і з захаду на ўсход. Згодна з энцыклапедыяй «Археалогія і нумізматыка Беларусі», на тэрыторыі Беларусі выяўлена больш за 1100 скарбаў з антычных часоў да ХХ ст. [1, с. 408 – 409]. Беларуская зямля – своеасаблівая схованка, якая, дарэчы, даволі шчодра адкрывае сваю таямніцу.

Як правіла, схаваныя гроши выяўляюцца падчас правядзення палявых працаў, будаўніцтва, рамонта дарог. Аднак бываюць і «іншыя цікавыя выпадкі» знаходак скарбаў. Выдатнейшы беларускі нумізмат Валянцін Навумавіч Рабцэвіч узгадвае іх у сваёй працы [2, с. 42 – 43]: «1845 г. Каля Барысава была заўважана птушка, якая насіла незвычайныя бліскучыя рэчы ў сваё гняздо. У ім аказалася вельмі шмат літоўскіх, польскіх, прускіх і рускіх манет XVI ст. Хутчэй за ўсё, дзесьці

непадалёку быў выпаханы і не заўважаны людзьмі скарб. Увагу птушкі прыцягнула бліскучасць срэбра, і яна пачала пераносіць манеты ў гняздо.

1888 г. Каля вёскі Навасёлкі Баранавіцкага раёна Брэсцкай вобласці крот выкінуў на паверхню рымскія манеты I ст. н.э.

1921 г. Пад Слуцкам свіння вывернула з-пад зямлі гаршчок, напоўнены лівонскім і нідэрландскім манетамі XVII ст. Здавалася б, выпадак выключны і непаўторны, аднак яшчэ два разы свінні выступалі ў якасці паспяховых скарбашукальнікаў (у Старобінскім і Докшыцкім раёнах).

1964 г. Размытая праліўным дажджом лясная дарога, якая вяла да пасёлка Касаляki Кармянскага раёна Гомельскай вобласці, была заслана ўсходнімі манетамі IX ст.

1969 г. Каля вёскі Гірдоўка Навагрудскага раёна Гродзенскай вобласці хлопчык выпадкова капнуў зямлю палкай і натыкнуўся на скарб манет часоў ВКЛ XVII ст.» Гэты спіс можна працягваць і далей.

Як правіла, скарбы залягаюць на невялікай глыбіні (не болей за 40 см) і крайне рэдка – болей за 1 м. На думку В.Н. Рабцэвіча, «абсалютная большасць вядомых скарбаў – гэта даволі сціплыя для свайго часу сумы, якія былі назапашаны ніжэйшымі і сярэднімі, г. зн. самай шырокай праслоікай насельніцтва» [3, с. 99].

Тэма скарбаў трывала і снue і ў беларускім фальклоры. Так, скарбы дзеляцца на злыя (заклятвы) і добрыя. Нячыстая сіла заўсёды сачыла за непарушанасцю закапанага ў зямлі. Згодна з народным павер'ем, узялжнасці ад таго, дзе схаваны дэпазіт, такім ахойнікамі былі: палявік, лесавік, багнік і кладавік [4, с. 54].

На тэрыторыі Гродзенскай вобласці кожны год знаходзяць грашовыя скарбы, аднак зусім нязначная колькасць трапляе да даследчыкаў – у асноўным усё разрабоўваецца на месцы. Велізарны інтарэс для даследчыкаў уяўляе скарб разам з тараі – гэта можа быць збанок (гліняны, радзей металічны), тканіна, скура або бяроста. Сапраўды ўнікальнымі з'яўляюцца старажытныя скарбы ў капілках. На Гродзеншчыне выяўлена толькі два такія выпадкі: у 1969 годзе ў в. Дзераўная Слонімскага раёна і ў 1988 годзе – у в. Палаткова Гродзенскага раёна [5].

Таксама вельмі рэдка грашовыя скарбы выяўляюцца падчас стацыянарных археалагічных раскопак. Адзіным вядомым нам прыкладам з'яўлецца скарб, выяўлены Генадзем Семянчуком падчас раскопак у 2002 г. па вул. Вялікая Траецкая ў Гродне [6]. Знойдзена 100 манет і манетных кружкоў рознай ступені захаванасці, фрагменты 7 манет і 13 кавалкаў, якія засталіся ад манет у выніку пажара. Усе манеты і тое, што ад манет захавалася, пакрыты моцнай пацінай і іржой. Большаясць знаходак нясе на сабе адзнакі ўздзеяння высокай тэмпературы – аплаўлены і пакрыты акалінай. Манеты, якія паддаюцца вызначэнню, датуюцца 1565 – 1632 гг. і выпушчаны ў ВКЛ, Рэчы Паспалітай, Аўстрый, Прусіі (падчас праўлення Георга Вільгельма) і Шведскай Прыбалтыцы (падчас праўлення Густава Адольфа). Самай каштоўнай у гэтым скарбе з'яўлецца манета 2 гроша ВКЛ 1565 г. часоў Жыгімonta II Аўгуста (1544 – 1572). Рэдкім двуграшавік літоўскі быў ужо ў тыя часы, калі скарб хавалі.

На дадзены момант колькасць манет у скарбах, знойдзеных на тэрыторыі Гродзенскай вобласці, дасягае амаль 60 тысяч адзінак, аднак, па звестках В. Какарэкі, атрыбутавана не болей за 35 % ад іх агульнай колькасці. Геаграфія манет вельмі шырокая: ВКЛ, Польшча, Прусія, Расія, Чэхія,

Венгрыя, Германская імперыя, Іспанскія Нідэрланды, Рэспубліка Злучаных Нідэрландскіх Правінцый, Данія, Іспанія, Швейцарыя, Аўстрыя, Курляндыя, Волжская Булгарыя, краіны Усходу, Англія, Шатландыя [7, с. 223 – 238].

На жаль, грашовыя скарбы (як комплексы), выяўленыя да сярэдзіны XIX ст., амаль не захаваліся. Гэта вынік таго, што ў тых часах не было структуры, якая б сачыла за гэтай справай. 27 ліпеня 1835 г. пачаў дзеяніцаць Гродзенскі губернскі статыстычны камітэт (адзін з першых у Расійскай імперыі) [8, л. 1 – 79]. У задачы камітэта ўваходзілі збор, апрацоўка і аналіз інфармацыі аб народнасельніцтве, прамысловасці, сельскай гаспадарцы, гандлі, асвеце і рэлігіі. Акрамя абавязковай працы па зборы і апрацоўцы статыстычных звестак, камітэт займаўся апісаннем губерні і ўваходзячых у яе паветаў у гістарычным, эканамічным і тапаграфічнай дачыненні. Праз сваіх членаў-карэспандэнтаў (крайзнаўцаў, настаўнікаў, чыноўнікаў) інфармацыя аб знаходках манет і скарбаў трапляла ў камітэт. Аднак за першую палову XIX ст. мы маём толькі адзін зафіксаваны факт нумізматычных знаходак на тэрыторыі Гродзенскай вобласці (знаходка манет з арабскімі надпісамі каля Ваўкавыска) [9, л. 12 – 14], а на тэрыторыі Гродзенскай губерні яшчэ адзін (скарб залатых турэцкіх манет каля Кобрына) [10, л. 1 – 12].

У 1852 годзе ствараецца новы Эрмітаж (упершыню адкрыты для публікі) як калекцыядара яго імператарскай вялікасці. У 1859 годзе да фарміравання фондаў Эрмітажа прыступіла зноў створаная Імператарская Археалагічная Камісія (далей – IAK) пад старшынствам графа Сяргея Рыгоравіча Строганава. Ёй у дапамогу ў зборы помнікаў старажытнасці з 1863 года па прапанове МУС быў прыцягнуты губернскія статыстычныя камітэты.

У Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў г. Гродне (далей НГАБ у г. Гродне) захавалася толькі некалькі спраў аб выяўленых грашовых скарбах на тэрыторыі Гродзенскай губерні ў першай палове XIX ст.:

- в. Быстрыца Залескай воласці Кобрынскага павета [11, л. 12];
- в. Свіраны Люгіненскай воласці Слонімскага павета [12, л. 60];
- ур. Лозы Чарнякоўской воласці Пружанскага павета [13, л. 67];
- в. Міневічы Лунненскай воласці Гродзенскага павета [14, л. 145] і ў іншых населеных пунктах [НГАБ у г. Гродне, ф. 14, вол. 1, спр. 362, л. 18; ф. 14, вол. 1, спр. 363, л. 177].

Мясцовыя ўлады не толькі фіксавалі факт знаходкі скарбу, але і актыўна зымаліся зборам манет, якія разышліся па руках, і наказвалі раскрадальнікаў. У 1891 годзе Гродзенскі павятовы спраўнік дакладваў губернатару, што знайдзены сялянамі в. Жылічы Лунненскай воласці Гродзенскага павета Сцяпанам Стацкім і Аляксандрам Віжэнем у землях фальварка Жылічы, якія належалі да маёнтка Лунна, памешчыку Іосіфа фон Ромера скарб, які складаецца з 576 сярэбраных і медных старадаўніх манет, адпраўлены ў IAK [15, л. 145]. А вінаватыя ў прысваенні знайдзенага скарбу ў чужой зямлі Стацкі і Віжэн прыцягнуты да адказнасці па другой частцы 178 артыкула Статута аб пакараннях. Згодна з ім «за присвоение найденных денег или вещей, или же найденного в чужой земле клада виновные, когда им известен хозяин найденного, подвергается: денежному взысканию не свыше тройной суммы или ценены денег или вещей».

За повторение сего поступка, равно в случае, когда виновным не только был известен хозяин найденного, но притом найденное было от них требовано или им было известно, что о сей

потере было объявлено установленным порядком, они могут быть подвергнуты заключению в тюрьму от двух недель до шести месяцев» [16, с. 36].

Першая спроба сістэматызацыі грашовых скарбаў на тэрыторыі Гродзенскай губерні належыць Фёдару Пакроўскаму, які напрыканцы XIX ст. склаў «Археалагічную карту Гродзенскай губерні». У гэтай працы адзначаны знаходкі больш за 50 скарбаў [17].

Таксама ў НГАБ у г. Гродне захоўваюцца справы аб знаходках грашовых скарбаў, якія праз Губернскі статыстычны камітэт адсылаліся ў Пецярбург. За прадстаўленне ў распараджэнне ІАК знайдзенага скарбу асобе, яго знайшоўшага, выплачвалася ўзнагароджанне, а таксама магла быць выдадзена дадатковая прэмія ў памеры, устаноўленым ІАК. Аднак, як правіла, манеты ў скарбах (за рэдкім выключэннем) не прадстаўлялі нумізматычнага інтарэса і пасля навуковай апрацоўкі і апісання вярталіся таму, хто знайшоў скарб. Самыя цікавыя і рэдкія манеты ІАК пакідала для калекцыі (напрыклад, талерг. Цволле 1642 г. [18, л. 1 – 12]).

З кастрычніка 1908 г., селянін с. Люшнева Слонімскага павета Іван Чарнагрэбель, капаючы на сваёй сядзібе яму для бульбы, знайшоў 258 сярэбраных прускіх манет 1600-х гадоў і прадставіў іх у паліцыю, пры гэтым ён прасіў, у выпадку калі манеты гэтыя маюць якую-небудзь каштоўнасць, выдаць яму адпаведнае ўзнагароджанне. Праз некалькі месяцаў прыйшоў адказ з ІАК: «Возвращая при сем, за отсутствием выдающегося нумизматического значения, клад из 260 польских и прусских серебряных монет XVII – XVIII веков, (...) имеем честь уведомить (...), что ценность заключающихся в кладе монет лишь немногим превышает стоимость металла». Усе манеты былі вернуты. З яго ўзялі распіску аб атрыманні назад скарба з указаннем дакладнага месца знаходкі. Гэта распіска перасыпалася ў ІАК [19, л. 1 – 10].

У лістападзе 1909 года селянінам в. Змееўцы Дзятлаўскай воласці Слонімскага павета Пятром Шымуком пры раскопках ямы была знайдзена надбітая бутэлька з сярэбранымі польскімі і прускімі манетамі XVII – XVIII стст. Пасля вывучэння ІАК вердыкт быў наступным: «Выдать находчику за отсутствием выдающегося нумизматического интереса» [20, л. 1 – 3].

11 мая 1912 года селянін в. Перки Прускаўскай воласці Кобрынскага павета Юльян Гозук падчас сельскагаспадарчых прац на сваім агародзе знайшоў гліняны гаршчок, а ў ім 1507 цэлых і 5 фрагментаў сярэбраных польскіх манет XVII ст. Разгледзеўшы скарб, ІАК пакінула адну манету «для Імператорскага Эрмітажа». Астатнія манеты і 1 рубель (як узнагарода) былі вернуты Гозуку [21, л. 1 – 4].

17 красавіка 1915 года жыхары вёсак Абухава і Коматава, якія працавалі на будоўлі пад'езда да маства праз Нёман, каля вёскі Коматава на ўгоддзях фальварка Пескі Горніцкай воласці Гродзенскага павета на глыбіні каля 1/2 аршына ў гліняным гаршчку знайшлі скарб, які складаўся з «старинных польских монет одинакового размера, каждая монета немного мене полтинника, числом 65». Дэпозіт быў адпраўлены для аналіза ў ІАК, аднак з-за пачатку Першай сусветнай вайны далейшы лёс яго невядомы [22, л. 1 – 4].

Шкада, што большасць старожытных багаццяў, якія сёння знаходзяць людзі, не даходзіць да даследчыкаў або трапляе да іх у няпоўным выглядзе. Інфармацыя аб тым, дзе быў знайдзены скарб, у якім стане ён знаходзіцца, з якіх манет і рэчаў ён складаўся, часам губляецца. Калі б у нас існавала правіла, што знайдзеныя скарбы напачатку апісваюцца, а пасля вяртаюцца таму, хто іх знайшоў (як у

Вялікабрытанії), напэўна, мы атрымлівалі б больш каштоўнай гістарычнай інфармацыі.

This article is devoted almost unexplored subject of coin hoards. The author analyzes the archived information about the coin deposits discovered in the Grodno region before the beginning of XX century and shows the decisive role of Grodno provincial statistical committee in the conservation and descriptions of new coin hoards.

Спіс крыніц і літаратуры

1. Археалогія і нумізматыка Беларусі: энцыклапедыя. – Мінск: БелЭн, 1993.
2. Рябцевич, В. Н. Очём рассказывают монеты / В. Н. Рябцевич. – Минск: Народная асвета, 1974.
3. Рябцевич, В. Н. Нумизматика Беларуси / В. Н. Рябцевич. – Минск: Полымя, 1995.
4. Рябцевич, В. Клады: атрибуция, классификация, интерпретации / В. Рябцевич // Банкаўскі веснік. – 2005. – № 22. – С. 54 – 60.
5. Керамические копилки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://klads.org/keramicheskie-kopilki>. – Дата доступа: 05.11.2010.
6. Семянчук, Г. Справа здача аб археалагічных палявых даследаваннях у Гродне ў 2002 г. / Г. Семянчук // Архіў Інстытута гісторыі НАН Беларусі. Мінск, 2005.
7. Rjabcevic, V.N. Skarby monet z XVI i XVII wieku na terenie obwodu Brzeskiego i Grodzieńskiego Bialoruskiej SRR / V.H. Rjabcevic // Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi seria numizmatyczna i konserwatorska. – Łódź, 1986. – Nr. 6.
8. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Гродненскім раёне (НГАБ). – Ф. 14. – Воп. 1. – Спр. 1.
9. НГАБ уг. Гродненскім раёне. – Ф. 1. – Воп. 19. – Спр. 1557.
10. НГАБ уг. Гродненскім раёне. – Ф. 1. – Воп. 10. – Спр. 673.
11. НГАБ уг. Гродненскім раёне. – Ф. 14. – Воп. 1. – Спр. 361.
12. НГАБ уг. Гродненскім раёне. – Ф. 14. – Воп. 1. – Спр. 362.
13. НГАБ уг. Гродненскім раёне. – Ф. 14. – Воп. 1. – Спр. 363.
14. Тамсама.
15. Тамсама.
16. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями издания 1885 года / сост. Н. С. Таганцев. – Изд. 14-е, доп. – СПб.: Государственная типография, 1902.
17. Покровский, Ф. В. Археологическая карта Гродненской губернии / Ф. В. Покровский. – Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1895.
18. НГАБ уг. Гродненскім раёне. – Ф. 14. – Воп. 1. – Спр. 79.
19. НГАБ уг. Гродненскім раёне. – Ф. 14. – Воп. 1. – Спр. 75.
20. НГАБ уг. Гродненскім раёне. – Ф. 14. – Воп. 1. – Спр. 76.
21. НГАБ уг. Гродненскім раёне. – Ф. 14. – Воп. 1. – Спр. 83.
22. НГАБ уг. Гродненскім раёне. – Ф. 14. – Воп. 1. – Спр. 85.

Навуковы кіраунік – **Г.М. Семянчук**, кандыдат гістарычных навук, дацэнт.